

โคลงนิราศทริภุญชัย: ความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ระหว่าง โคลงนิราศล้านนาและภาคกลาง

นิพัทธ์ แยมเดช

รับบทความ 7 กรกฎาคม 2561 แก้ไขบทความ 21 มกราคม 2562 ตอบรับ 12 มีนาคม 2562
ออนไลน์ 16 พฤษภาคม 2562

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ของโคลงนิราศทริภุญชัยกับโคลงนิราศล้านนา คือ โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่ โคลงนิราศดอยเก็ง และโคลงนิราศภาคกลาง คือ ทวาทศมาสโคลงดั้น และกำสรวลโคลงดั้น ผลการศึกษาพบว่าโคลงนิราศทริภุญชัยมีสถานะเป็นโคลงนิราศชั้นครู เห็นได้จากความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ที่มีต่อโคลงนิราศล้านนาและภาคกลางในด้านสำนวนโวหารและการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจ จากการศึกษาความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ระหว่างโคลงนิราศทริภุญชัยกับโคลงนิราศเรื่องอื่นๆ โดยเฉพาะโคลงนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นพบว่ามีความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์คล้ายคลึงกันด้วยเหตุนี้โคลงนิราศทริภุญชัยจึงน่าจะจัดเป็นโคลงนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นได้

คำสำคัญ โคลงนิราศทริภุญชัย ความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ โคลงนิราศล้านนา และภาคกลาง

***Khlong Nirat Hariphunchai*: Literary Relationship between Khlong Nirat Lanna and the Central Thai Region**

Nipat Yamdate

Received 7 July 2018; revised 21 January 2019; accepted 12 March 2019; online 16 May 2019

Abstract

This article aims to study literary relationship among *Khlong Nirat Hariphunchai* and Khlong Nirat Lanna, namely *Khlong Mangtra Rop Chiang Mai*, *Khlong Nirat DoiKerng*, and Khlong Nirat in the Central Thai region, namely *Thawathotsamas Khlongdan* and *Kamsuan Khlongdan*. The result of this study shows that *Khlong Nirat Hariphunchai* has a masterly style of composition and shows literary relationship with Khlong Nirat Lanna and Khlong Nirat in the Central Thai region in terms of figures of speech and emotional expressions. In addition, *Khlong Nirat Hariphunchai* shared some common literary characteristics with Khlong Nirat in the early Ayutthaya period. Therefore, *Khlong Nirat Hariphunchai* would be classified as Nirat in the early Ayutthaya period.

Keywords: *Khlong Niras Hariphunchai*, Literary relationship, Northern Khlong Nirat and the Central Thai region

บทนำ

โคลงนิราศทริภุญชัย เป็นโคลงนิราศเก่าแก่ มีความไพเราะอย่างยิ่ง และน่าจะเป็นโคลงที่มีอิทธิพลต่อโคลงนิราศเรื่องอื่นๆ อยู่ไม่น้อยดังที่ประเสริฐ ญ นคร (2547, น. (1)) ตั้งข้อสังเกตว่า “ทุกคนที่ได้อ่าน*โคลงนิราศทริภุญชัย*แล้วย่อมยอมรับว่าเป็นโคลงที่เก่าแก่มาก ทั้งไพเราะจับใจและเป็นแบบฉบับที่โคลงนิราศชั้นหลังได้เลียนมาใช้เป็นอันมาก จึงควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง” จากข้อสังเกตดังกล่าว นักวรรณคดีชั้นครูต่างรับรองเช่นเดียวกัน นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแสดงความเห็นว่า*โคลงนิราศทริภุญชัย* “นับถือกันว่าเป็นโคลงตำราเรื่องหนึ่ง พวกกวีที่แต่งโคลงแต่ก่อนมักเอาอย่างกระบวนความใน*โคลงนิราศทริภุญชัย*นี้ไปแต่งมีอยู่หลายเรื่อง” (กรมศิลปากร, 2530, น. 3) สอดคล้องกับที่เปลื้อง ญ นคร (2545, น. 69) กล่าวว่า “นับว่าเป็นโคลงแบบฉบับที่นักกลอนพึงอ่านศึกษาใน*ลีลาเชิงรำพันพิศวาส*” เช่นเดียวกับที่กุหลาบ มลลิกะมาส (2531, น. 90) กล่าวว่า “*โคลงทริภุญชัย*นี้นับเป็นโคลงนิราศเรื่องแรกๆ ในวรรณคดีไทย แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพอย่างไพเราะ มีผู้เลียนแบบการเขียนในสมัยหลังมาเป็นอันมาก” ข้อสังเกตที่โบราณาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้นี้มีความน่าสนใจ เป็นประโยชน์สำหรับนักศึกษาวรรณคดีไทยให้คิดต่อ ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งนำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ของ*โคลงนิราศทริภุญชัย*กับโคลงนิราศเรื่องอื่นๆ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ของ*โคลงนิราศทริภุญชัย*กับโคลงนิราศล้านนา คือ*โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่* *โคลงนิราศดอยแก้ว* และ*โคลงนิราศภาคกลาง* คือ*ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ*กำสรวลโคลงดั้น*

ขอบเขตและข้อตกลงในการศึกษา

*โคลงนิราศทริภุญชัย*ที่ผู้วิจัยอ้างถึงในบทความนี้ใช้ฉบับของประเสริฐ ญ นคร โดยยึดตัวบทที่เป็นโคลงสำนวนของกวีเชียงใหม่เพราะเป็นสำนวนต้นแบบที่เชื่อว่าเก่ากว่าสำนวนที่กวีภาคกลางนำมาดัดแปลงภายหลัง การอ้างถึง*โคลงนิราศ*

ล้านนาจะพิจารณาจาก*โคลงมังทรารบเชียงใหม่*ฉบับของราชบัณฑิตยสถานและ*โคลงนิราศดอยเก็ง*ฉบับของฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์และอยู่เคียง แช่ไคว์ การอ้างถึง*โคลงนิราศภาคกลาง*จะพิจารณาจาก*ทวาทศมาสโคลงต้นฉบับ*ของฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ และ*กำสรวลโคลงต้นฉบับ*ของวินัย พงศ์ศรีเพียร หนึ่ง ตัวอย่างที่อ้างถึงในบทความนี้ ผู้วิจัยยึดตัวอย่างที่เขียนด้วยอักขรวิธีปัจจุบันและยึดการเขียนสะกดคำตามต้นฉบับที่อ้างถึงดังกล่าว

ภูมิหลังโคลงนิราศทริภุญชัย

ในเบื้องต้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงภูมิหลังของ*โคลงนิราศทริภุญชัย*เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานของโคลงนิราศเรื่องนี้ใน 5 ประเด็น คือ (1) ความเป็นมาของต้นฉบับ (2) ผู้แต่ง ช่วงเวลาแต่ง และช่วงเวลาดัดแปลง*โคลงนิราศทริภุญชัย* เป็นสำนวนภาคกลาง (3) วัตถุประสงค์การแต่ง (4) ลักษณะคำประพันธ์ (5) เนื้อหาดังนี้

1. ความเป็นมาของต้นฉบับ *โคลงนิราศทริภุญชัย*มีต้นฉบับอยู่หลายฉบับ แต่ละฉบับมีรายละเอียดผิดเพี้ยนแตกต่างกัน ต้นฉบับโบราณที่ประเสริฐ ฦ นคร นำมาตรวจสอบชำระเป็นฉบับของท่านมหาหมื่นจำนวนสามผูกและฉบับของท่านหนูแห่งวัดเชียงใหม่สองฉบับ ดังความว่า “ท่านมหาหมื่นได้กรุณาให้ยืมโบราณมาสองฉบับ และท่านหนูแห่งวัดเชียงใหม่ให้ฉบับที่ดีที่สุดมาอีกฉบับหนึ่ง เป็นอักษรถิ่นพายัพหนึ่งฉบับ และอักษรขอมไทย (กลายเป็นจากอักษรพอรูนรามคำแหง) สองฉบับ แต่ไม่จบและลายมือเต็มทีเสียฉบับหนึ่ง...” (ประเสริฐ ฦ นคร, 2547, น. (3)) เมื่อท่านพิจารณาต้นฉบับ *โคลงนิราศทริภุญชัย* ฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวนสี่ฉบับก็พบว่า “... ฉบับที่หนึ่งและที่สามสันนิษฐานได้ว่าคัดลอกจากกัน และสองกับสี่ก็เช่นกัน เพราะที่ผิดก็ผิดเกือบเหมือนกันจึงนับได้ว่ามีต้นฉบับเพียงสองชุดเท่านั้น นำประหลาดไม่น้อย ต้นฉบับที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ผิดกันไปมาก บางคำไม่ตรงกันเลยสักฉบับ ทั้งไม่อาจตัดสินได้ว่าอย่างไรจะถูก...” (ประเสริฐ ฦ นคร, 2547, น. (3)-(4)) ประเสริฐ ฦ นครได้ชี้แจงว่า*โคลงบทสุดท้าย*ฉบับหอพระสมุดมี 178 บท แต่ฉบับเชียงใหม่แจ้งว่ามีจำนวน*โคลง* 180 บท โดยประมาณ

ฉบับที่ดัดแปลงมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นคงมีเพียง 178 บท ต้นฉบับของเดิมจึงน่าจะมีจำนวนโคลงมากกว่านี้ ท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับข้อสรุปจำนวนโคลงว่า “ข้าพเจ้ารักที่จะคิดว่าโคลงเรื่องนี้มี 180 บทด้วยกัน ไม่นับบทสุดท้ายซึ่งน่าพิเคราะห์ว่าโคลงบทที่ 181 นั้นอาจแต่งเพิ่มขึ้นภายหลังโคลงบทอื่นตั้งนาน หรือมิฉะนั้นโคลงทั้งหมดอาจแต่งขึ้นจากตำนานที่เขียนไว้เดิมก็เป็นได้” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. (4)-(5))

งานวิจัยเรื่อง “โคลงนิราศทริภุญชัย: การวินิจฉัยต้นฉบับ” ของลมูล จันทน์หอมได้สำรวจต้นฉบับ*โคลงนิราศทริภุญชัย*พบว่ามีอยู่ด้วยกัน 6 ฉบับ คือ (1) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับวัดศรีโคมคำ* อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ต้นฉบับมีเนื้อหาของโคลงไม่จบเรื่องคือมีเฉพาะตอนต้นเพียง 26 บท และแต่งเป็นโคลงกลบทเพิ่มเข้ามาอีก 9 บท รวมเป็นโคลงจำนวน 35 บท ส่วนปีที่จาร คือ จ.ศ. 1120 ตรงกับพ.ศ. 2301 (2) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับวัดกิ้วพรวัว* ต้นฉบับมีเนื้อหาจบเรื่อง มีโคลงจำนวน 183 บท ปีที่จารคือ จ.ศ. 1218 ตรงกับพ.ศ. 2399 (3) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับวัดฝายหิน* อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ต้นฉบับมีคำประพันธ์โคลงสี่สุภาพ โคลงสาม และโคลงสอง โคลงสี่สุภาพมีจำนวน 181 บท มีโคลงสลับท้ายโคลงสี่สุภาพด้วยโคลงสองมีจำนวน 126 บท และโคลงสามมีจำนวน 53 บท ปีที่จารคือ จ.ศ. 1239 ตรงกับพ.ศ. 2420 (4) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับวัดเจดีย์หลวง (1)* อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับนี้จารด้วยตัวอักษรล้านนามีเนื้อหาของโคลงจบเรื่อง มีโคลงจำนวน 183 บท ไม่ปรากฏปีที่จาร ทราบแต่ผู้คัดลอกชื่ออภิปไตยหรืออภิชัย (5) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับวัดเจดีย์หลวง (2)* อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับนี้จารด้วยตัวอักษรไทยนิเทศ ต้นฉบับมีเนื้อหาของโคลงไม่จบเรื่อง มีโคลงจำนวน 149 บท ไม่ปรากฏปีที่จาร (6) *โคลงนิราศทริภุญชัยฉบับที่สงวน* โชติสุขรัตน์มอบให้แก่ประเสริฐ ณ นคร ฉบับนี้จารด้วยตัวอักษรไทยนิเทศ มีเนื้อหาของโคลงจบเรื่อง มีโคลงจำนวน 180 บท ไม่ปรากฏปีที่จาร ต้นฉบับทั้ง 6 ฉบับดังกล่าว ลมูล จันทน์หอมพบว่าต้นฉบับ*โคลงนิราศทริภุญชัย*ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดคือฉบับของวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ซึ่งจารในปี พ.ศ. 2301 ส่วนต้นฉบับที่มีอายุน้อยที่สุดคือฉบับวัดฝายหิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งระบุว่าจารในปี พ.ศ. 2420 (ลมุล จันทน์หอม, 2532, น. 17)

ต้นฉบับ*โคลงนิราศทริภุญชัย*ที่ปรากฏชื่อผู้คัดลอกเนื้อหาคือ “อภิชัย” และฉบับที่คัดลอกเนื้อหาโดย “สุรินทร์” หรือ “แสนสุรินทร์” ซึ่งเป็นคนเดียวกับผู้ที่คัดลอกผลงานเรื่อง*โคลงปทุมสังกา โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่* และ*โคลงดั้นเรื่องอุสสาบารส* ปัจจุบันต้นฉบับ*โคลงนิราศทริภุญชัย*ที่มีมาตรฐานตรวจสอบชำระและจัดทำคำอธิบายทั้งคำศัพท์และถอดความเป็นฉบับคู่มือนักศึกษา คือฉบับที่ตรวจสอบชำระโดยประเสริฐ ณ นคร ซึ่งมีโคลงจำนวนทั้งสิ้น 181 บท

2. ผู้แต่ง ช่วงเวลาแต่ง และช่วงเวลาตัดแปลง*โคลงนิราศทริภุญชัย*
เป็นสำนวนภาคกลาง ตัวบท*โคลงนิราศทริภุญชัย*ไม่ได้กล่าวถึงชื่อผู้แต่ง การเขียนประวัติวรรณคดีไทยระบุว่าผู้แต่งเป็นกวีนิพนาม ผู้วิจัยเห็นว่ากวีน่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและนางที่กวีครวญถึงนั้นก็น่าจะเป็นสตรีที่อยู่ในสถานภาพที่สูงดังที่กวีเรียกนางว่า “ศรีทิพ” “ทิพทอง” “ทิพดวงดอกฟ้า” หรือเรียกว่า “ทิพอาชญา” มีข้อควรสังเกตคือในโคลงบทที่ 12 และโคลงบทที่ 19 กวีใช้คำบ่งชี้ถึงนางอันเป็นที่รักว่า “ราช” แสดงให้เห็นว่านางที่กวีครวญถึงนี้สืบเชื้อสายราชวงศ์ โคลงบทที่ 164 กวีกล่าวถึงเทวดาให้สลักชื่อของน้องผู้เป็น “อัคक्षा” หมายความว่านางนั้นจะต้องมีสถานะเป็นชายาของกวีอย่างแน่นอน อีกทั้งเนื้อหาในโคลงบทสุดท้ายกวีกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่ง*โคลงนิราศทริภุญชัย*เพื่อ “ถวายเป็นนุช” บ่งบอกสถานภาพของผู้รับสารว่าอยู่ในสถานภาพที่สูง กวีจึงมุ่งใช้คำว่า “ถวายเป็น” ใน*โคลงนิราศ*เรื่องนี้

ช่วงเวลาการแต่ง และตัดแปลง*โคลงนิราศทริภุญชัย*เป็นสำนวนภาคกลางนั้นมีข้อที่ควรพิจารณาดังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรมศิลปากร, 2504, น. 8 อ้างถึงใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2516, น. 134–135) ประทานคำอธิบายว่า “โคลงบทแรกบอกปี “เม็งเป่า” ในโคลงบทอื่นต่อไปกล่าวถึงนมัสการพระพุทธสิหิงค์เมื่อยังอยู่เมืองเชียงใหม่ อาศัยความสองข้อที่กล่าวมาได้ความว่าแต่งในปีเม็งเป่า เมื่อก่อนสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จพระพุทธสิหิงค์ลงมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาจะต้องเป็นปีฉลู พ.ศ. 2180 ตรงกับรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ครองกรุงศรีอยุธยาหรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป” นอกจากนี้ยังทรงสันนิษฐานว่ากวีสมัย

สมเด็จพระนารายณ์เป็นผู้ตัดแปลงเป็นสำนวนภาคกลาง ดังที่ประเสริฐ ณ นคร (2547, น. (4)) อ้างถึงข้อสันนิษฐานนี้ไว้ว่า “สมเด็จพระยาตากสินฯ จึงได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่าต้องแต่งขึ้นราวสมัยพระเจ้าปราสาททอง และกวีทางใต้คงนำมาตัดแปลงราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์”

ปีที่แต่ง*โคลงนิราศหริภุญชัย*ปรากฏชัดเจนในดับบทว่า “เม็งเป้า”¹ ประเสริฐ ณ นครได้ให้ข้อมูลว่า “*โคลงนิราศหริภุญชัย*นี้เป็นเรื่องที่เกิดเป็นตำนานไว้ใน พ.ศ. 2060 เพราะปรากฏตามโคลงบทที่ 16 ว่า พระแก้วมรกตยังอยู่ที่วัดเจติยหลวง เชียงใหม่” โดยพิจารณาปีเม็งเป้าซึ่งตรงกับพ.ศ. 2060 (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. (4)–(5)) ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2512, น. 50) เห็นด้วยกับประเสริฐ ณ นคร เกี่ยวกับปีที่แต่ง และให้รายละเอียดว่า*โคลงนิราศหริภุญชัย*แต่งเป็นโคลงลาว กวีไทยอาจจะเปลี่ยนเป็นโคลงไทยในสมัยพระเจ้าปราสาททองหรือสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็เป็นได้ ส่วนเปลื้อง ณ นครเห็นพ้องกับประเสริฐ ณ นครและฉันทิชย์ กระแสสินธุ์เกี่ยวกับปีที่แต่งเช่นกันและได้แสดงความเห็นช่วงเวลาที่กวีภาคกลางตัดแปลงว่า “เวลาที่เปลี่ยนจะเป็นเมื่อใด ก็ต้องเดาอีกว่าเปลี่ยนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เพราะขณะนั้นมีกวีสำคัญทางเชียงใหม่ คือ พระยาแสนหลวง เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา” (เปลื้อง ณ นคร, 2543, น. 154) นอกจากนี้ยังได้กล่าวด้วยว่าช่วงเวลาปีเม็งเป้าตรงกับช่วงสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 3 ซึ่งมีอายุก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถึง 139 ปี (เปลื้อง ณ นคร, 2543, น. 155)

กล่าวได้ว่าปีที่แต่ง*โคลงนิราศหริภุญชัย*เป็นที่ยุติกันในปัจจุบันคือปี พ.ศ. 2060 ดังที่ประเสริฐ ณ นครพิจารณาช่วงเวลาพระแก้วมรกตยังประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่คือ “พ.ศ. 2011–2091 ตรงกับปีเม็งเป้าเพียงปีเดียวคือ พ.ศ. 2060 นี้” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. (4)) ส่วนช่วงเวลาตัดแปลง*โคลงนิราศหริภุญชัย*เป็น

¹ คำว่า “เม็งเป้า” หรือ “เม็งเป้า” ซึ่งเป็นปีที่แต่ง*โคลงนิราศหริภุญชัย*นั้น ประเสริฐ ณ นคร (2547, น. 1) ตรวจสอบชำระต้นฉบับใช้รูปคำนี้ว่า “เม็งเป้า” อธิบายความหมายว่าปีฉลู นพศก คือ พ.ศ. 2060 หรือจุลศักราช 879 ส่วนอุดม รุ่งเรืองศรี (2546, น. 378) ใช้รูปคำนี้ว่า “เม็งเป้า” ซึ่งยึดถือจากต้นฉบับที่ตรวจสอบชำระโดยลมุล จันทน์หอมอธิบายความหมายว่า “ศกที่สี่ปีฉลู”

สำนวนภาคกลางเชื่อกันว่าเป็นกวีในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง ดังนั้นจึงไม่อาจจัด*โคลงนิราศหริภุญชัย*เป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นได้ อย่างไรก็ตาม คงปฏิเสธไม่ได้ว่าสำนวนโคลงนิราศเรื่องนี้เก่าสุด มีกลิ่นอายทางเหนือเด่นชัด และเมื่อผู้วิจัยพิจารณาลักษณะร่วมทางวรรณศิลป์กับโคลงนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น จึงตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่*โคลงนิราศหริภุญชัย*เป็นโคลงนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งรายละเอียดนี้จะได้กล่าวต่อไป

3. วัตถุประสงค์การแต่ง กวีแต่ง*โคลงนิราศหริภุญชัย*โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ประการแรก กวีแต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ขึ้นเพื่อบรรยายเป็นภาพยกลอนอันไพเราะในช่วงที่ต้องเดินทางจากนางดังเนื้อหาในโคลงบทที่ 2 ว่า “จักสลายภาพยกลอนเข็บจ สารีข รักเอ่ ปางพี่รามรสร้าง จากเจ้าเจียน สบาย” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 2) และการแต่งเป็นโคลงที่รำลึกนี้ก็เพื่อให้โลกได้รับรู้ความในใจของกวีด้วย ดังเนื้อหาในโคลงบทที่ 4 ว่า “เป็นกันโลงที่เอ๋ย โลกแจ้งใจคะนิง” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 4) ประการที่สอง *โคลงนิราศหริภุญชัย*แต่งขึ้นเพื่อให้เป็นตำนานบันทึกการเดินทางมานมัสการพระธาตุหริภุญชัยที่จังหวัดลำพูนปรากฏในโคลงบทที่ 181 ไว้ดังนี้

ควรวครานริ้ว मैं	เมินนาน
หริภุญชัยถิ่นฐาน	ธาตุตั้ง
ร้อยแปดสิบเป็นประมาณ	บทบาท มีเอ่
เป็นตำนานเรื่องร้าง	แต่งตั้งปุ่นสงวน

(ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 182)

4. ลักษณะคำประพันธ์ กวีแต่ง*โคลงนิราศหริภุญชัย*ด้วยรูปแบบของโคลงสี่ห้องซึ่งเป็นโคลงสี่สุภาพล้านนาหรือที่กวีผู้รจนาเรียกว่า “กันโลง” และ “กันโลง” (ฉบับของหอสมุดแห่งชาติว่า คะโลง) หมายถึง “โคลง” ซึ่งทางล้านนาเรียกว่า “ครรวโลง” “คะโลง” หรือ “กะโลง” (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, 2543, น. 37)

คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่ห้องมีลักษณะดังนี้ โคลง 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาท จะมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 2 คำ ยกเว้นบาทที่ 4 วรรคหลังจะมี 4 คำ คำสร้อยจะปรากฏที่บาทที่ 1 หรือบาทที่ 3 ก็ได้ ข้อกำหนดเรื่องวรรณยุกต์ ในโคลงมีความยืดหยุ่น โดยมากปรากฏเอกเจ็ด โทห้า คือ เพิ่มคำโทพิเศษ ตำแหน่งคำที่ 4 ในบาท 4 คำเอกใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*จะใช้คำตายอยู่บ่อยครั้ง การส่งสัมผัสนั้นคำสุดท้ายในบาทที่ 1 ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายวรรคหน้าของ บาทที่ 2 และบาทที่ 3 รวมทั้งคำสุดท้ายในบาทที่ 2 ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้าย วรรคหน้าของบาทที่ 4 ดังนี้

แผนผังโคลงสี่ห้อง	ตัวอย่างคำประพันธ์โคลงสี่ห้องใน <i>โคลงนิราศหริภุญชัย</i>
	<p>นิสาสาวบ่าวพร้อม สมสนุก สนั่นเอ๋ เมียงมายเฝือผันทุก แห่งนั้น สาวอรอ่อนมาสุข เกษมเช่น รักเอ๋ หลอแต่เรียมร้างกัน กลิ่นแก้วสาไลย (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 114)</p>

นอกจากนี้*โคลงนิราศหริภุญชัย*ยังมีคำประพันธ์ในลักษณะของกลบทด้วย คือโคลงกลบทสะตักสายใหม่ (การเล่นคำระหว่างคำสามัญกับคำโท) โคลงกลบท เก็บบาท (การเล่นคำท้ายในแต่ละบาทเข้ากับคำต้นของบาทต่อมา) และโคลง กลบทบาทกฤษร (มีลักษณะเช่นโคลงกระทู้ของภาคกลาง)

5. เนื้อหา *โคลงนิราศหริภุญชัย*บันทึกการเดินทางของกวีจากเมือง เชียงใหม่ไปเมืองลำพูนเพื่อไปนมัสการพระเจดีย์บรรจุพระธาตุที่เมืองหริภุญชัย กวีออกเดินทางในวันอังคาร เดือนสิบเอ็ดค่ำ เดินทางออกจากเมืองเชียงใหม่ ผ่านวัดพระสิงห์ แวะสักการะพระพุทธรูปศิหิงค์ จากนั้นผ่านวัดทุ่งยู วัดศรีเกิด วัดชัยพระเกียรติ วัดเจดีย์หลวง (ภูฏาราม) วัดอุปแป้น ผ่านหอมังรายหรือหอ ของพระเจ้ามังราย โดยแสดงความเคารพต่อเทวดาอารักษ์ ผ่านวัดเจดีย์หลวง

ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ และสักการะพระอมรगत (พระแก้วมรกต) พระอัฐฐารส และรูปปั้นเทวดา เดินทางมาถึงวัดช่างแต้ม วัดเจ็ดลิน วัดพ่อนสร้อย วัดเชียงสง เดินทางมาถึงประตูเมืองเชียงใหม่ จากนั้นออกจากประตูเมืองเชียงใหม่ ลำดับต่อไปเป็นประตูเมืองชื่อศรีมหาทวาร เดินทางมาถึงวัดพันอ้อม และสักการะพระพุทธรูป ถึงวัดเถียงเสา วัดกุฎีคำ วัดนางร่ว กวีเดินทางผ่านประตูเมืองชั้นที่สอง เมื่อเดินทางพ้นเขตเมืองมาแล้ว กวีครวญถึงนางอย่างต่อเนื่อง และพรรณนาสิ่งที่ได้พบเห็น อาทิ ขบวนของรถเทียมวัว อุทยานที่มีพรรณไม้มากมาย เห็นคูรั้วที่มีความสุขเบิกบานใจ เป็นต้น กวีเดินทางมาถึงวัดของพญามังรายชื่อกู่คำหลวง และสักการะพระพุทธรูปภายในวัด ไหว้พระมเหสีของพญามังรายซึ่งเป็นเทพารักษ์ในวัด เดินทางตลอดเส้นทางริมแม่น้ำปิง เห็นพระพุทธรูปนอนขวางกันแม่น้ำปิง เดินทางมาถึงที่ลุ่มใหญ่เห็นวัดนับร้อยหลังตั้งเรียงราย แต่ก็เป็นวัดร้างที่พังทลายลงมา ต่อจากนั้นเดินทางมาถึงวัดยางหนู่ม เดินทางมาทางจุดที่เป็นแม่น้ำปิง เส้นเดิมตรงหัวเขื่อนกันน้ำ เดินทางมาถึงตลาดต้นไทร ขบวนเกวียนจึงหยุดพักผ่อนค้ำคืน เนื้อหาตอนนี้กวีพรรณนาธรรมชาติผसानอารมณ์คิดถึงนาง พอรุ่งเช้า ออกเดินทางต่อ ผ่านอารามร้างหลังหนึ่ง มีรูปคนหลากหลายชาติถืออาวุธทำทาง อาจหาญ มาหยุดพักที่ศาลาพระเทศ ถึงศาลาที่มีรางน้ำไหล เดินทางออกสู่ป่าโปร่ง ตลอดเส้นทางกวีสัมผัสกับความอบอุ่นและความยากลำบาก จนกระทั่งเดินทางเข้าสู่เมืองลำพูน ซึ่งเป็นเมืองที่ก่อสร้างกำแพงและประตูเขื่อนแข็งแรง มีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่ครั้งที่ฤาษีสร้างเมือง กวีมองเห็นพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีความงามเป็นเลิศ กวีเคารพสักการะพระเจดีย์ พรรณนาพระเจดีย์ว่างดงามยิ่งใหญ ในเวลากลางคืนเต็มไปด้วยหนุ่มสาวท่ามกลางบรรยากาศสนุกสนาน กวีผลิตเพลงฉ่อยแสดงที่หลากหลาย สักการะพระพุทธรูป ทำบุญ เดินทางไปนมัสการพระยีนสี่องค์ทางทิศตะวันออก แล้วกลับมาที่พระเจดีย์ที่เดิม ในช่วงเวลาที่กวีนมัสการพระเจดีย์ก็เป็นเวลาที่กษัตริย์องค์ที่เป็นโอรสพร้อมด้วยพระราชมารดาเสด็จมาที่พระธาตุด้วย มีการเฉลิมฉลองจุดดอกไม้ไฟต่าง ๆ เมื่อสิ้นวันเพ็ญแล้วกวีจึงกราบลาพระเจดีย์เพื่อเดินทางกลับ

โคลงนิราศทริภุญชัย: ความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์กับโคลงนิราศเรื่องอื่น

การอ้างถึง*โคลงนิราศทริภุญชัย*ว่าเป็นโคลงนิราศต้นแบบน่าจะเป็นที่รับรู้ของนักปราชญ์ผู้แต่งหนังสือ*จินตามณี*ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังเห็นได้ในเนื้อหาที่อธิบายวิธีการแต่งโคลงหลายประเภท โคลงตัวอย่างที่ยกมา ประกอบคำอธิบายมีโคลงลาวและกลบทโคลงลาว ประเสริฐ ณ นครยืนยันว่า กลบทโคลงลาวที่ "... อ้างถึงใน*จินตามณี*เป็นโคลงมาจากภาคเหนือ..." (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2541, น. 237) และเมื่อพิจารณาข้อความใน*จินตามณี*ที่กล่าวถึง องค์ความรู้การแต่งคำประพันธ์ มีการกล่าวถึงชนิดของโคลงไว้หลายชนิด ความดังที่ว่า "... โคลงกาพย์กิติ โคลงคำกามกิติ โคลงนิราศกิติ โคลงสังวาทกิติ โคลงลั่นโลงกิติ โคลงห้ากิติ จทำโสลกกิติ..." (กรมศิลปากร, 2530, น. 475) ผู้วิจัยเห็นว่าโคลงลั่นโลงที่นักปราชญ์กล่าวถึงใน*จินตามณี*นี้เป็นรูปแบบโคลงล้านนา นักปราชญ์ผู้แต่ง*จินตามณี*อาจหมายถึง*โคลงนิราศทริภุญชัย*ก็เป็นได้ เพราะเป็นโคลงที่กวีอยุธยาดัดแปลงมาจากโคลงทางภาคเหนือรุ่นแรกตั้งที่ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่าเชื่อว่าโคลงกำเนิดมาจากทางภาคเหนือ หลักฐานก็คือ*ลิลิตพระลอ*และ*โคลงนิราศทริภุญชัย*ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากทางเหนือ นอกจากนี้ในหนังสือ*จินตามณี* ซึ่งเป็นตำราเรียนหนังสือไทยที่แต่งขึ้นในปีพ.ศ. 2223 ก็มีการกล่าวอ้างถึงกลบทโคลงลาวซึ่งเป็นโคลงที่มาจากภาคเหนือไว้ด้วย ทั้งนี้สอดคล้องกับตำราโคลงกลบทของทางภาคเหนือ มีชื่อปรากฏอยู่ใน*จินตามณี*อยู่หลายบท (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2541, น. 237)

จากการพิจารณาลีลาภาษาใน*โคลงนิราศทริภุญชัย*พบลักษณะร่วมทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในโคลงนิราศเรื่องอื่นๆ เห็นได้จากสำนวนภาษาในโคลงนิราศล้านนาคือ*โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่*แต่งเมื่อ พ.ศ. 2157-2158 (รวีวงศ์ ศรีทองรุ่ง, 2528, น. 86) เมื่อเทียบกับรัชสมัยในกรุงศรีอยุธยาตรงกับแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153-2171) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. (6)) และ*โคลงนิราศดอยแก้ว*แต่งเมื่อ พ.ศ. 2251 ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รวีวงศ์ ศรีทองรุ่ง, 2528, น. 72) โคลงที่แต่งทำนองนิราศทั้ง 2 เรื่องนี้ต่างมีสำนวนโวหารเช่นเดียวกับ*โคลงนิราศทริภุญชัย*และโคลงนิราศภาคกลางคือ*ทวาทศมาส*

โคลงต้น แต่งโดยพระยาวรรณ มีผู้เกลากลอนคือขุนพรหมมนตรี ขุนศรีภักษิราช และขุนสารประเสริฐ ตัวบทไม่ได้ระบุช่วงเวลาแต่งไว้ แต่หลักฐานจากระดับภาษา วรรณศิลป์อาจอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้นใกล้เคียงกับ *ยวนพ่าย* *กำสรวลโคลงต้น* และ *ลิลิตพระลอ* (สุมาลี วีระวงศ์, 2553, น. 179) *กำสรวลโคลงต้น* ซึ่งยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่ากวีท่านใดเป็นผู้รจน แต่ น่าจะเป็นช่วงเวลาที่ไม่ห่างจาก *ทวาทศมาสโคลงต้น* มากนัก จากข้อสังเกตลักษณะร่วมทางวรรณศิลป์ระหว่าง *โคลงนิราศหริภุญชัย* กับ *โคลงนิราศ* เรื่องอื่นดังกล่าว ผู้วิจัยจะอภิปรายรายละเอียดนี้ให้ชัดเจนขึ้นโดยพิจารณาใน 2 ประเด็นคือ ส่วนนวนโวหารและการนำเสนออารมณ์ สะเทือนใจ ดังนี้

1. ส่วนนวนโวหาร

โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นโคลงนิราศที่มีความไพเราะลึกซึ้งกินใจ สีสภาษา หรือส่วนนวนโวหารในโคลงหลายบทสื่อความหมายดี คมคาย มีพลังกระทบอารมณ์ ส่วนนวนโวหารหลายแห่งใน *โคลงนิราศหริภุญชัย* ปรากฏรายละเอียดที่เหมือนและคล้ายกับส่วนนวนโวหารที่พบใน *โคลงนิราศล้านนา* และภาคกลางด้วย ตัวอย่างเช่น

1.1 การใช้ส่วนนวนโวหารว่า “รามรสร้าง” มีความหมายว่า **พลัดพราก** ใน *โคลงนิราศหริภุญชัย* พบส่วนนวนโวหารนี้ในโคลงบทที่ 2 เนื้อหากล่าวถึงวันเวลาที่กวีต้องเดินทางพรากจากนางไปไกล กวีใช้ส่วนนวนโวหารว่า “รามรสร้าง” ในวรรคหน้าของบาทที่สี่ ตำแหน่งคำที่ 3-4-5 น่าสังเกตว่าส่วนนวนโวหารนี้พบใน *โคลงมั่งทรงรบเชียงใหม่* ซึ่งกวีคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักขณะที่เดินทางออกจากเมืองเชียงใหม่ไปเมืองหงสาวดี และพบใน *โคลงนิราศดอยเก็ง* ซึ่งกวีคร่ำครวญถึงนางในคราวต้องพลัดพรากจากนางไปไกลเช่นกัน ดังนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 2 ดังนี้</p> <p>อัสสขุฆมาศค้อย สิบเอ็ด มิดเอ๋</p> <p>เม็งแม่นมภูมโหมเนศ เนศบ้าง</p> <p>จักสลายกาพย์กลอนเขบ็จ สาโรช รักเอ๋</p> <p>ปางที่รามรสร้าง จากเจ้าเจียนสงาย</p> <p>(ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 2)</p>	<p>โคลงมั่งทรงรบเชิงใหม่ในโคลงบทที่ 88 ดังนี้</p> <p>ยากยินคิดครางคร่ำ อดอด</p> <p>ม่านหากมาบองปลิด แม่มล้าง</p> <p>เจ็บใจดั่งบินพิษ สอยเสียบ ทรวงเหย่ (เอย)</p> <p>จักจากรามรสร้าง แม่ไว้เวทนา</p> <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 83)</p> <p>โคลงนิราศดอยเก็งในโคลงบทที่ 6 ดังนี้</p> <p>อ่ำลาพระลิสี่มือ แรมโรย</p> <p>ถวิลต่ำเนินดอยโดย หวานไหว</p> <p>เจียรจายเอ้ออโอย ทิทเขต ยุมเอ๋</p> <p>เพราะเพื่อรามรสร้าง จากห้องบุรรมย์</p> <p>(ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้, 2559, น. 23)</p>

1.2 การใช้สำนวนโวหารว่า “ดวงเดียว” มีความหมายว่านางผู้เป็นหนึ่งเดียว น่าสังเกตว่าการใช้คำว่า “ดวงเดียว” ในโคลงนิราศหริภุญชัยพบความหมายที่ใช้อยู่ 2 ความหมาย คือ (1) พระพุทธรูป (2) นางอันเป็นที่รักหรือนางผู้เป็นหนึ่งเดียว เฉพาะความหมายที่ 2 ที่กวีใช้เป็นคำเรียกนางนี้ นอกจากจะปรากฏอยู่ในโคลงนิราศหริภุญชัยหลายแห่งแล้ว ยังพบอยู่ในโคลงนิราศสมัยหลังเรื่องต่างๆ ดังเช่น พบในโคลงนิราศดอยเก็ง ทวาทศมาสโคลงต้นและกำสรวลโคลงต้น ซึ่งตำแหน่งของสำนวนโวหาร “ดวงเดียว” มักจะปรากฏที่ตำแหน่งคำแรกที่ขึ้นต้นโคลงในลักษณะเดียวกัน ที่น่าสังเกตโคลงนิราศดอยเก็งเลียนแบบสำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัยบาทที่ 3 ความว่า “หยังพี่ยังฝัก ฝักที่ ทิพเอ๋” ทั้งบาทเหมือนกันด้วย ดังนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 5 ดังนี้</p> <p>ดวงเดียวดูยั้งฟ้า อปสร เป็นปิ่นกามจร จิมเจ้า</p> <p>บุญบาแต่ปางก่อน ทักตำ นวายฤา แลนชาติยั้งยั้งเฝ้า จิงรู้ลุนคะนิง</p> <p>(ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, น. 5)</p> <p>และโคลงบทที่ 7 ดังนี้</p> <p>ดวงเดียวดิซ่อนไว้ วางวักษณ์ เขาจะขอตหยักรัก ร่อน้อง</p> <p>หทัยที่ยังฝัก ฝิ่งที่ ทิพเอ ทนแห่งอวโรพันข้อง ขอดพรีพัตตมาน</p> <p>(ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, น. 7)</p>	<p>โคลงนิราศล้านนา ตัวอย่าง</p> <p>โคลงนิราศดอยเก็ง ในโคลงบทที่ 10 ดังนี้</p> <p>ดวงเดียวคือเนตรหน้า ไววัก</p> <p>ฤาอาจจจกขวัค ออกได้</p> <p>หทัยยังมีในฝัก ฝิ่งที่ ทิพเอ ฝิ่งฝักกับเกลี้ยไกล ที่พันทรุโต</p> <p>(ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้, 2559, น. 24)</p> <p>โคลงนิราศภาคกลาง ตัวอย่าง</p> <p>ทวาทศมาสโคลงดั้น ในโคลงบทที่ 225 ดังนี้</p> <p>ดวงเดียวสายสวาดิเพียง สุดใจ</p> <p>เรียบร่ำรักย์เดียวดวง ดอกไม้</p> <p>ชีสากิ่งงอย ฤท่อน เอนา</p> <p>สงวนปลื้มทนให้ ห่างไกล</p> <p>(ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 313)</p> <p>กำสรวลโคลงดั้น ในโคลงบทที่ 60 ดังนี้</p> <p>ดวงเดียวบัวมาศแพ้ พิมพ์ทอง พี่เอย</p> <p>เรียบบ่หลับไหลหา คำเคี้ย</p> <p>ดวงเดียวแม่่มองหน หาพี่ พูนแม่</p> <p>ใครช่วยชู้เกล้าเกลี้ย กล่อมแดง</p> <p>(วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 97)</p>

1.3 การใช้สำนวนโวหารว่า “กุศลพีทำเพียร” มีความหมายว่าตัวของ กวีที่ได้พากเพียรทำบุญกุศล จะเห็นได้ว่า *โคลงนิราศหริภุญชัย* บทที่ 12 กวี เดินทางผ่านวัดทุ่งยู วัดศรีเกิด และวัดชัยพระเกียรติได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้กุศล ที่พากเพียรส่งผลให้ได้พบนางแต่เพียงผู้เดียว นำสังเกตว่าวรรณคดีโคลงนิราศ ในชั้นหลังที่เลียนแบบสำนวนโวหารดังกล่าวคือ *โคลงนิราศดอยเก็ง* กวีก็ได้ตั้งจิต อธิษฐานขอให้บุญกุศลที่ตนพากเพียรทำมานั้นส่งผลให้มีความสุขสมหวังกับนาง อันเป็นที่รัก ดังนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
โคลงบทที่ 12 ดังนี้ ทุงยุศรีเกิดใกล้ ปราเกียร สามสี่อวาสเจียน จิม้ไหว กุศลที่ทำเพียร นพรราช เดียวเอ่ มีไซ้จงห้องใต้ แต่พื้นรสาดล (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 12)	โคลงนิราศดอยเก็ง ในโคลงบทที่ 12 ดังนี้ บุญบาบ่ลากลุ จำเจียร สรีย่อนองค์ค่าเปียน เปลา่ซ้า กุศลที่ทำเพียร ผายเผื่อ อวลเอ่ จงช่วยชูชักค้ำ ค่อยหื้ออิฐฐาผล (ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้, 2559, น. 25)

1.4 การใช้สำนวนโวหารว่า “ลงดิน แดฤา” พรรณนาสิ่งก่อสร้างที่ดงามราวกับลอยจากสวรรค์ลงมาสู่โลกมนุษย์ ในโคลงนิราศหริภุญชัยพบการใช้สำนวนโวหารว่า “ลงดิน แดฤา” ปรากฏในโคลงบทที่ 22 กวีพรรณนาอารามฟ่อนสร้อยมีการก่อสร้างที่ดงามราวกับชะลอกจากสวรรค์ลงมาสู่แดนมนุษย์ มุขมานั้นทำด้วยทอง ส่วนตัวไม้ (นาสา) เบื้องบนแกะสลักเป็นรูปครุฑ กวีเห็นรูปเทวดาแย้มสรวลก็มีความสุขใจ กวีอุยธยาผู้รจนากำสรวลโคลงต้นเมื่อพรรณนาเกียรติยศของพระนครศรีอยุธยาที่รุ่งโรจน์ ก็ใช้ลีลาสำนวนโวหารในลักษณะนี้ เพียงแต่ปรับสำนวนเป็น “ลงดิน แลฤา”² บทพรรณนาการชมเมืองในกำสรวลโคลงต้นนับได้ว่าเป็นสำนวนชมเมืองที่ขึ้นชื่อ แม้กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเช่นนายรินทรธิเบศร์ผู้รจนาคอลงนิราศนรินทร์ก็นำมากล่าวไว้ในโคลงบทที่ 2 อันเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักเรียนวรรณคดีไทยว่า “อุยธยายศล่มแล้ว ลอยสวรรค์ ลงฤา” การใช้สำนวนโวหารว่า “ลงดิน แดฤา” ปรากฏในโคลงนิราศที่จะเทียบให้เห็น ดังต่อไปนี้

² คำว่า “ฤา” ผู้วิจัยสะกดตามฉบับ “กำสรวลสมุทร สูดยอดกำสรวลศิลป์” ของวินัย พงศ์ศรีเพียร

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
โคลงบทที่ 22 ดังนี้ จากเจียนข้อฟ้าโลก ลงดิน แดฤ มุขมาศนาสายิน ยิ่งแต่้ม ยามยลที่ขุนถวิล ถวยอำ รุงเอ่ ไชโษษฐ์อินทร์ฟ้าแย้ม ที่แย้มยังทวง (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 22)	<i>กำสรวลโคลงต้น</i> ในโคลงบทที่ 1 ดังนี้ อยุททยายศยงฟ้า ลงดิน แดฤ อำนาจบุญเพรงพระ ก่อเกื้อ เจดีย์ลอออินทร์ ปราสาท ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสรรม (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 40)

1.5 การใช้สำนวนโวหารว่า “ทุกข์ต่างน” มีความหมายว่าความห่วงใยอันเป็นทุกข์ ในโคลงนิราศหริภุญชัยจะพบคำนี้อยู่หลายบท เช่น โคลงบทที่ 30 กวีกล่าวถึงความทุกข์หนักของตนเมื่อเดินทางถึงวัดกุฎีคำ ได้นมัสการเทวดาอารักษ์ที่รักษาพระพุทธรักษา กวีกล่าวถึงจิตใจที่มั่นคงอยู่กับนางเพียงผู้เดียว จากนั้นจึงเดินทางต่อ สำนวนโวหารดังกล่าวนี้กวีผู้รจนา*โคลงนิราศดอยเก็ง*เมื่อแสดงความห่วงกังวลนางอันเป็นที่รักก็นำมาใช้ในโคลงนิราศเช่นเดียวกัน ดังต่อไปนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
โคลงบทที่ 30 ดังนี้ เรียงน้นอวาสแก้ว กุฎีคำ ทุกข์ต่างน เรียมจำ เจตไหว้ เทพาทที่ทักท่า พุทธศาสน นาเอ่ จำเจตนงนองไ้ ริบร้าดลเดิน (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 30)	<i>โคลงนิราศดอยเก็ง</i> ในโคลงบทที่ 15 ดังนี้ คราวนี้นिरาคร้าง ระมิงไป เล่าแล ทุกข์ต่างน เหงาใจ เจตห้อย องค์อวลทูลาไกล แสนโยชน กิติเอ่ ดุจดังองค์ชูช้อย จิมไถลกับเรียม (ฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้, 2559, น. 25)

1.6 การใช้สำนวนโวหารว่า “จากเจียน” และ “เจียนจาก” มีความหมายว่าจากไป เนื้อหาใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*จะปรากฏการใช้คำซ้ำว่า “เจียนจาก” และ “จากเจียน” ซึ่งมีความหมายว่า “จากไป” เพื่อย้ำถึงการ “จากนาง” จนกลายเป็น

สำนวนโวหารที่โดดเด่นของกวี น่าสังเกตว่าโคลงล้านนา เช่น *โคลงมั่งทรงารบ เชียงใหม่* และโคลงนิราศภาคกลาง เช่น *ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ*กำสรวลโคลงดั้น* ก็ปรากฏคำศัพท์ว่า “จากเจียน” และ “เจียนจาก” มีความหมายเช่นเดียวกัน (คำว่า “เจียร” เขียนสะกดตามต้นฉบับวรรณกรรมที่ปริวรรตเผยแพร่ ซึ่งก็คือ คำว่า “เจียน” นั่นเอง) ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

สำนวนโวหารใน <i>โคลงนิราศหริภุญชัย</i>	สำนวนโวหารใน <i>โคลงนิราศเรื่องอื่น</i>
<p>โคลงบทที่ 36 ดังนี้</p> <p>จากเจียนขม้อยเนื้อ นพมาน ขรลี้วแลนงคราญ เคร่าถ้ำ เต็มเล็งอื่นใครปาน หฤทยศ ได้เม เจียมปฐูเนื้อฟ้า มีผู้ไผยล</p> <p>(ประเสริฐ ฒ นคร, 2547, น. 36)</p> <p>และโคลงบทที่ 44 ดังนี้</p> <p>รำนิกหน้าน้องนาง นงราม เจียนจากถึงกุมกาม ก่อนแก้ว ปเห็นพะงางาม เทาทะง่อง ดูเอ เสียงล้ำงอ้ออ้าว ไซ้อันอวรทรวง</p> <p>(ประเสริฐ ฒ นคร, 2547, น. 45)</p>	<p>โคลงนิราศล้านนา ตัวอย่าง</p> <p><i>โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่</i> ในโคลงบทที่ 186 ดังนี้</p> <p>จากเจียนวังเค็งมิ กลายไกล นอนร่มโพไทร กิ่งกว้าง นางเมืองแม่กระหายใจ ปกเพื่อน คราวนี้ จักแม่มงมรณม์ว้ยมล้าง ว่องไว้วางเรียม</p> <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 213)</p> <p>โคลงนิราศภาคกลาง ตัวอย่าง</p> <p><i>ทวาทศมาสโคลงดั้น</i> ในโคลงบทที่ 31 และ 32 ดังนี้</p> <p>เจ็ดลินธุ์สาคเรคร้อน รนบก แสนนทีธารเทียร หาดแห้ง อาดูรกระอุอก เรียมราส สมรจากเจียรร้อยแล้ง ไปปาน ปรดพิพิโยคพื้น ทรวงธรร- ณีธรราราดาล บั่นด้วย เจ็บเจียรจากอวลอร สมรมิ่ง ภูเอย ใ้ออกดินฟ้าม้วย ไปวาย</p> <p>(ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 89-90)</p>

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
	<p>และในโคลงบทที่ 67 ดังนี้ เดือนเจ็ดจรหล้าฟ้า เพ็ญพอน สวาดีนา เจียรจากนุชแคยรร ย่อนไสร้ ราตรีสงัดนอน เสียงนึ่ง แล้วยแ เรียมนิราสได้ ไตรดตรอม (ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 123)</p> <p><i>กำสรวลโคลงต้น</i> ในโคลงบทที่ 127 ดังนี้ กระไดเอาอาดม้แก้ว พรีเพา ไช้แม่ เจียรจากบางคลครวญ ไช้น้อย กระไดเงื่อนเงาเดือน โดยย่าง นอนนังนางพร้องถ้อย ดุจเดียว (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 77)</p>

1.7 การใช้สำนวนโวหารว่า “สร้อยฟ้า” สื่อความหมายถึงนางผู้งดงามเหมือนสร้อยประดับปากฟ้า ใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*พบในโคลงบทที่ 32 เมื่อกวีเดินทางมาถึงประตูเมืองชั้น 2 เห็นเขื่อนป้องกันข้าศึก กวีมองเห็นนางแล้วไม่เห็นว่ามีอยู่แห่งใด ในตัวบทนี้ปรากฏคำว่า “โคมสร้อยฟ้า” ที่กวีใช้แสดงความหมายถึงนางอันเป็นที่รัก สำนวนโวหารเรียกนางดังกล่าวพบใน*กำสรวลโคลงต้น*เช่นกัน โดยกล่าวถึงนางว่าเป็นสร้อยฟ้าที่คลีบาน ดังต่อไปนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 32 ดังนี้ ทวารทองซิมเขื่อนซัง เล็กแสง รุธิราชรังรีแปง ไหม่มหม้า เจียนถึงพี่ยังแยง หาม่ม นะแม่ บ่จวบโคมสร้อยฟ้า ไต่เต้าตามเรียม (ประเสริฐ ฤ นคร, 2547, น. 32)</p>	<p><i>กำสรวลโคลงต้น</i> ในโคลงบทที่ 51 ดังนี้ กำสรวดสร้อยฟ้าคลี ควรวัก ฤแม่ รอยอยู่แรมรทรงค์ พี่เต้า ศรีมาย่อมดักดัก ใจจอด คินมา ครั้นกล่าวครั้นให้เกล้า เกลือกเรือ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 88)</p>

1.8 การใช้สำนวนโวหารว่า “ดอกฟ้า” สื่อความหมายว่าเป็นสิ่งที่งดงามมีคุณค่าดังเช่นดอกฟ้าบนสวรรค์ดังที่พบในลิลิตพระลอ พระเพื่อนพระแพง ผันถึงพระลอโดยกล่าวในเชิงภาษาอุปลักษณ์ว่า “ดอกฟ้า” ดังที่ว่า “ผินว่าได้ดอกฟ้า มามือ” นอกจากนี้อาจจะใช้เปรียบเปรยกับสตรีชั้นสูงผู้ประดุจดั่งดอกฟ้าด้วยก็ได้ สำนวนโวหารดังกล่าวนอกจากพบในโคลงนิราศหริภุญชัยซึ่งกวีเปรียบเทียบกับนางอันเป็นรักเป็นดอกฟ้าแล้ว ในโคลงมังทรารบเชียงใหม่และกำสรวลโคลงตันซึ่งเป็นวรรณคดีโบราณของทางเหนือและอยุธยาที่ใช้สำนวนโวหารดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน ดังต่อไปนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 67 ดังนี้</p> <p>ลูถึงยางหนุ่มหน้า หน้าทรวง อยู่แล</p> <p>คิดคอบถึงทิพดวง ดอกฟ้า</p> <p>รอยดลรสสรวง สวรรคเทพ โผ้นฤ</p> <p>กูปยังเยื้อนข้า ข้าวเหยี่ยมยาทรวง</p> <p>(ประเสริฐ ฒ นคร, 2547, น. 68)</p>	<p>โคลงนิราศล้านนา ตัวอย่าง</p> <p>โคลงมังทรารบเชียงใหม่ ในโคลงบทที่ 165 ดังนี้</p> <p>ดอยสูงเหมือนรอดพื้น เวชยา ฤแม่</p> <p>หอมกลินสุชาติ ดอกฟ้า</p> <p>ชะชวาดลวาดลงมา รสชะชวาทรวงเหย (เอย)</p> <p>เหมือนดังรสน้องหม้า พี่คล้าถึงอวน</p> <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 194)</p> <p>โคลงนิราศภาคกลาง ตัวอย่าง</p> <p>กำสรวลโคลงตัน ในโคลงบทที่ 7 ดังนี้</p> <p>อยู่ทยายศโยคฟ้า ฟากดิน</p> <p>ผาดดินพิภพเดียว ดอกฟ้า</p> <p>แสนโกฏิบ่ยลยิน หยากเยื่อ</p> <p>ไตรรัตน์เรื่องรุ่งหล้า หลากสวรรค์</p> <p>(วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 46)</p>

1.9 การใช้สำนวนโวหารว่า “นักนินเนื้อ” มีความหมายว่านาง สำนวนโวหารดังกล่าวนี้นอกจากจะพบใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*แล้ว โคลงนิราศเรื่องอื่น เช่น *ทวาทศมาสโคลงตัน*และ*กำสรวลโคลงตัน*ก็ใช้สำนวนโวหารในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ใน*ทวาทศมาสโคลงตัน*จะใช้สำนวนโวหารว่า “นักนินเนื้อ” ส่วนใน*กำสรวลโคลงตัน* คำว่า “นักนินเนื้อ” ได้ดัดแปลงเป็น “นักนินเนื้อ” ดังต่อไปนี้

สำนวนโวหารใน <i>โคลงนิราศหริภุญชัย</i>	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 86 ดังนี้ ปานนี้นักนินเนื้อ สมสมร ออกรอกเออองค์อร อ่อนเหลัน หนาวหนาวลวดลมชอน ใจพี่ มาเอ่ เปียนเปล่านุชน้องเร้น ร่ำถ้อยเถิงอวร (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 87)</p>	<p><i>ทวาทศมาสโคลงตัน</i> ในโคลงบทที่ 199 ดังนี้ เดือนดลนักนินเนื้อ นางนุช นุชว่ามาฤมา เริงแคล้ว กานดาวลีบุษป หายแห่ง โคนา เดือนเริงมาน้องแก้ว เริงหาย (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 178) <i>กำสรวลโคลงตัน</i> ในโคลงบทที่ 21 ดังนี้ จากมานักนินเนื้อ นอนหนาว หนาวเหน้อยเพราะลมชาย ชาบชู้ จากบางตระนวนาว นมแม่ หนาวเหน้อยมือแก้ว มุ่นมือ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 60)</p>

1.10 การใช้สำนวนโวหารว่า “เททรวง” ซึ่งมีความหมายว่าการเปิดใจหรือเทใจให้เห็น สำนวนโวหารดังกล่าวนี้พบใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*ดังโคลงบทที่ 19 กวีเดินทางมาถึงวัดช่างแต่้มองไม่เห็นนางอันเป็นที่รักจึงร้องให้ราวกับเทน้ำออกจากทรวง สำนวนโวหารนี้พบอยู่ใน*โคลงนิราศสมัยอยุธยา*ตอนต้น 2 เรื่องด้วย คือ เรื่อง*ทวาทศมาสโคลงตัน*และ*กำสรวลโคลงตัน* ดังต่อไปนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 19 ดังนี้</p> <p> นบพระเสฏฐิ์แสสร้างเสฏฐิ์ ฐาเถลิง รอดเอ่ บพุ่งเห็นทิพยั้ง ยั้งฝ้าย</p> <p>เทพรวงกันแสงสวิง เมาราช รักเอ่</p> <p>เสนาบาทอกซ้าซ้าย ซ่างแต่้มเถิงถวิล</p> <p>(ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, น. 19)</p>	<p><i>ทวาทศมาสโคลงดั้น</i> ในโคลงบทที่ 243 ดังนี้</p> <p> ยามไปทิ้งสี่สิ้น สนรยา</p> <p> ยามทิวาพลอยตาม ต่างเต้า</p> <p>เทพรวงพีเจรจา วันไปปล่</p> <p> ไอ้กั๊กอกไอ้เจ้า จ่างาย</p> <p>(ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 332)</p> <p><i>กำสรวลโคลงดั้น</i> ในโคลงบทที่ 36 ดังนี้</p> <p> มุงเห็นน้ำหน้าว้าง เวียนตา แลแม่</p> <p> ถนัดม่วงมีอนางฟ่าน ฟากเจ้า</p> <p>เทพรวงทุเรมา บางพูด พี่แม่</p> <p> หมากพุดรู้ลับแล้า พุดพราว</p> <p>(วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 73)</p>

1.11 การใช้สำนวนโวหารว่า “เข็กร้อน” มีความหมายว่าความไกลหาล ความวุ่นวาย พบใน*โคลงนิราศหริภุญชัย* บทที่ 78 ดังปรากฏในวรรคที่ว่า “เข็กร้อนรนสินเห์” ประเสริฐ ฐ นคร อธิบายว่า “ฟุ้งซ่านด้วยร้อนรัก” นำสังเกตว่าสำนวนโวหาร “เข็กร้อน” กวีผู้รจน*โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่* ใช้สำนวนโวหารนี้ในความหมายใกล้เคียงกัน เพียงแต่ใช้ในบริบทของอาการร้อนรนหรือทุกข์ทรมานเพราะพิษไข้ โดยจะเทียบให้เห็นดังนี้

สำนวนโวหารในโคลงนิราศหริภุญชัย	สำนวนโวหารในโคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 77 ดังนี้</p> <p> จอมนุชเนื้ออ่อนอ่อน อรพิน เช่นแม่</p> <p> อห้อยสเสลินยิน ยั้งล้า</p> <p> อัปสรบำเรินอินทร์ อัคคเทพ ทิพเอ่</p> <p> อกอาบอมฤตขว่า เข็กร้อนรนสินเห์</p> <p>(ประเสริฐ ฐ นคร, 2547, น. 79)</p>	<p><i>โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่</i> ในโคลงบทที่ 200 ดังนี้</p> <p> ครารุ่งนัยกหมู่มาก มาปลง</p> <p> ตั้งที่ตื่นดอยหง ฝ้ายไต้</p> <p> ฝนหลวงหล่ออำลาง ลมเล่า คินนัน</p> <p> พอที่ทั้งน้องไ้ เข็กร้อนถนัดใจ</p> <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 225)</p>

จากที่กล่าวมาข้างต้นยืนยันได้ว่าสำนวนโวหารใน*โคลงนิราศหริภุญชัย* มีความดีเยี่ยม งดงามจับใจ โคลงนิราศเรื่องอื่นเช่น *โคลงนิราศดอยเก็ง* จึงเลียนแบบกวีโวหารจาก*โคลงนิราศหริภุญชัย*บาทต่อบาท สอดคล้องกับที่ฉัตรบุพผา สวัสดิพงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้ (2559, น. 12) กล่าวว่า “โคลงนิราศดอยเก็งหลายบทมีความคล้ายคลึงกับโคลงนิราศหริภุญชัย... จึงน่าจะเป็นไปได้ที่กวีได้นำเอาโคลงนิราศหริภุญชัยมาเป็นต้นแบบในการแต่ง” เมื่อผู้วิจัยพิจารณาเทียบเคียงสำนวนโวหารใน*โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่ ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ *กำสรวลโคลงดั้น* ก็พบสำนวนโวหารที่สอดคล้องกัน นอกจากนี้ยังพบสำนวนโวหารซึ่งน่าจะดัดแปลงมาใช้ร่วมกัน เช่น *โคลงนิราศหริภุญชัย* ใช้สำนวนโวหารว่า “อกบ่าบิน” ดังโคลงบทที่ 26 บาทที่ 3 ความว่า “เทพรวงปิ่นบวงบา **อกบ่า บิน**เอ” (ประเสริฐ ฒ นคร, 2547, น. 26) ใน*ทวาทศมาสโคลงดั้น*และ*กำสรวลโคลงดั้น*ใช้สำนวนโวหารที่คล้ายกันว่า “ขวัญบินบ่า” *ทวาทศมาสโคลงดั้น*พบในโคลงบทที่ 151 บาทที่ 2 ความว่า “ลมแล่นรับ**ขวัญบิน บ่า**ไต้” (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 215) และ*กำสรวลโคลงดั้น*พบในโคลงบทที่ 48 บาทที่ 1 ความว่า “เรียมมาบ่สว่างใช้**ขวัญบิน บ่า**แฮ” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 85) และเมื่อพิจารณาการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน*โคลงนิราศหริภุญชัย*กับ*โคลงนิราศ*ที่กล่าวมาก็พบความคล้ายกันด้วย

2. การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจ

โคลงนิราศหริภุญชัย มีความสัมพันธ์กับ *โคลงนิราศสมัยหลัง* ในการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจที่น่าพิเน็จพิจารณา ดังตัวอย่างเช่น

2.1 การอ้างถึงตัวละครในวรรณคดีที่พลัดพรากจากกัน ในวรรณคดีของเปลื้อง ณ นคร (2545, น. 69) เห็นว่า “การเปรียบเทียบความระทมทุกข์ที่ต้องจากกัน โดยเอาคู่รักที่มีในประวัติและนิทานเก่าๆ มาเปรียบนั้น เชื่อว่า *โคลงนิราศหริภุญชัย* นี้ได้เริ่มไว้ก่อน” จะเห็นได้ว่า *โคลงนิราศหริภุญชัย* นำเสนอตัวละครในวรรณคดีที่พลัดพรากจากกันจำนวนมากถึง 8 คู่ ได้แก่ (1) บรมเมกับนางภาวดี (2) ขุนเขากับนางกุมภการ (3) นางเมากับพระรถ (4) พระสุธนูกับนางจिरประภา (5) พระสมุทโฆษกับนางพินทุมดี (6) ขุนบาทกับนางอุษา (7) กุสสราชกับนางประภาวดี (8) พระรามกับนางสีดา (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 172–177) การอ้างถึงตัวละครจำนวนมากนี้ก็เพื่อเน้นย้ำอารมณ์สะท้อนใจของกวีว่ามีมากกว่าตัวละครเหล่านี้ กล่าวคือในขณะที่ตัวละครแม้จะพรากกันแต่ในที่สุดก็กลับมาครองรักกัน ต่างจากกวีที่ไม่อาจกลับมาหานางได้เลย ซึ่งกลวิธีการแต่งดังกล่าวเป็นขนบนิยมในวรรณคดีประเภทนิราศจะพบใน *โคลงนิราศล้านนา* เช่น *โคลงมังทรารบเชียงใหม่* (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 86) *โคลงนิราศดอยเก็ง* (จักรยุพา สวัสดิพงษ์ และอยู่เคียง แซ่ไคว้, 2559, น. 51–52) และ *โคลงนิราศภาคกลาง* เช่น *ทวาทศมาสโคลงต้น* (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 80–84) และ *กำสรวลโคลงต้น* (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 141–143) ตัวละครใน *โคลงนิราศ* ดังกล่าวมีลักษณะร่วมกับ *โคลงนิราศหริภุญชัย* ดังนี้

³ สกกดตามต้นฉบับที่ว่า “บรมเมมายแม่มัง ภาวดี” ประเสริฐ ณ นคร (2547, น. 173) อธิบายคำว่า “บรมเม” ว่าเป็นชื่อตัวพระคู่กับนางภาวดี แต่ยังไม่พบว่ามาจากเรื่องใด

โคลงนิราศล้านนา		โคลงนิราศภาคกลาง	
โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่ (โคลงบทที่ 92)	โคลงนิราศดอยเก็ง (โคลงบทที่ 95-97)	ทวาทศมาสโคลงตัน (โคลงบทที่ 21-26)	กำสรวลโคลงตัน (โคลงบทที่ 104-106)
(1) พระรากับนางสีดา	(1) พระอินทร์กับนาง สุชาดา (2) กุสสราชกับนาง ประภาวดี (3) นางเมรีกับรถเสน (4) ชุนบากับนางอุษา (5) พระสุธนกับ นางมโนห์รา (6) พระสุธนกับ นางจีระประภา (7) พระรากับนางสีดา	(1) พระรากับนางสีดา (2) พระอินทร์กับ นางอุษา (3) พระสมุทโฆษกับ นางพินทุมดี (4) พระสุธนกับ นางมโนห์รา (5) ปราจิตกับ นางอรพินท์ (6) พระสุธนกับ นางจีระประภา	(1) พระรากับนางสีดา (2) พระสุธนกับ นางจีระประภา (3) พระสมุทโฆษกับ นางพินทุมดี

จากตารางข้างต้นการอ้างถึงตัวละครในวรรณคดีที่พลัดพรากจากกัน ปรากฏตรงกันในโคลงนิราศเรื่องต่างๆ เช่น พระรากับนางสีดา นางเมรีกับพระรถ พระสุธนกับนางจีระประภา พระสมุทโฆษกับนางพินทุมดี หรือชุนบากับนางอุษา ตัวละครเหล่านี้จะเป็นตัวละครที่รู้จักกันดีในหมู่กวีโบราณ เมื่อจะตอกย้ำอารมณ์ ทุกข์โศกของตนจึงอ้างตัวละครที่เคยเผชิญความโศกเพื่อสื่อภาวะปัจจุบันของกวี ที่เผชิญความโศกเช่นเดียวกับคู่พระนางเหล่านั้น การอ้างถึงตัวละครในลักษณะ ร่วมกันนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของขนบการแต่งโคลงนิราศในการอ้าง ตัวละครต่างๆ มาตอกย้ำความทุกข์ของกวี

2.2 กล่าวถึงตัวของกวีแม้จะอยู่ห่างไกลจากนาง แต่ก็รู้สึกว่านางยัง อยู่ใกล้ชิดด้วยเสมอ ดังเนื้อหา*โคลงนิราศทริภุญชัย* ในบทที่ 92 กวีแสดงความรัก ต่อนางอย่างซาบซึ้งใจ โดยกล่าวด้วยภาษาวรรณศิลป์เกินจริงว่าความรักของกวี กับนางนั้น ถึงอยู่ห่างไกลถึงร้อยฟ้า ร้อยแผ่นดิน กวีก็ยังรู้สึกว่านางอยู่ในทรวงอก

มิได้ห่างไกลกันเลย ตรงกันข้ามหากไม่รักกันแล้วก็เหมือนชนที่กลางอกไม่มีทาง จะพบหน้ากันได้ จะเห็นว่าการพรรณนาความรักดังกล่าวนี้มีความหมายคมคายมาก เพราะเป็นการกลั่นความรักที่กวีมีต่อนางอย่างมากล้นจนอาจกล่าวได้ว่ากวีได้ฝังนางเอาไว้ในหัวใจตลอดเวลา เป็นความรู้สึกที่อบอุ่นหัวใจ แม้ตัวจะอยู่ห่างกันไกลก็ตาม การสื่อความหมายในแง่นี้ ยังพบใน*กำสรวลโคลงดั้น*ดังโคลงบทที่ 81 กวีก็กล่าวว่ถึงแม้กวีกับนางอยู่ห่างกันไกล แต่ทั้งคู่ก็ได้ถอดหัวใจแลกไว้แก่กัน ทั้งตัวกวีกับนางจึงมีหัวใจของกันและกันไว้ครอบครอง ดังนั้นในขณะที่เดินทางไกล ถึงแม้กวีจะจากนางมา แต่ขวัญของกวีก็อยู่กับนางในกรุงศรีอยุธยาไม่ได้หนีหายไปไหน ดังนี้

การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน <i>โคลงนิราศหริภุญชัย</i>	การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน <i>โคลงนิราศเรื่องอื่น</i>
โคลงบทที่ 92 ดังนี้ อันรักร้อยฟ้าฟาก ภูวดล คืออยู่กลางทรวงหน แห่งข้า ปรักเสกสันชน ในแว่น วัชษณเเ ฤห่อนยลแย้มหน้า นาดเหี้ยวลกิ (ประเสริฐ ฒ นคร, 2547, น. 93)	<i>กำสรวลโคลงดั้น</i> ในโคลงบทที่ 131 ดังนี้ เมื่อมาแก้วที่ปิลิต เปลี่ยนแด พี่แม่ ขวัญอยู่อยุธยาตน ต่างหม้าย ระลึกกะลาแฉง เจียนจาก เจ็บมา เรียมร่ำห้วยฟ้าห้วย แผ่นดิน (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 118)

2.3 กล่าวถึงแก้วที่เกิดกลางดวงตาเพื่อเปรียบเทียบกับนาง จะเห็นได้จากเนื้อหา*โคลงนิราศหริภุญชัย* ในบทที่ 93 กล่าวเปรียบเทียบแก้วมณีที่เกิดกลางดวงตาของกวีกับนางที่อยู่ในทรวงอกของกวีซึ่งเป็นการสื่ออารมณ์สะท้อนใจที่น่ายกย่อง น่าสังเกตว่าการกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักเสมือนหนึ่งเป็นแก้วตาดวงใจของกวีพบใน*ทวาทศมาสโคลงดั้น* กวีได้กล่าวถึงนางว่าเป็นแก้วตาหรือเป็นร่างกายของกวีเลยทีเดียว และใน*โคลงนิราศนรินทร์*ก็เลียนแบบการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจนี้มาจาก*ทวาทศมาสโคลงดั้น*อีกทอดหนึ่ง โดยกล่าวทำนองเดียวกันว่านางอันเป็นที่รักเป็นแก้วมณีหรือเป็นดวงตาของกวี การที่กวีกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักว่าเป็นแก้วอันมีค่านี้ *โคลงนิราศหริภุญชัย* ใช้คำว่า “แก้ว” เรียกนางอย่าง

นำทษณูถนอม ดังที่ปรากฏในโคลงจำนวนมาก ในนี้จะเทียบกลวิธีการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจในรายละเอียดที่เหมือนกัน ดังนี้

การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศหริภุญชัย	การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศเรื่องอื่น
โคลงบทที่ 93 ดังนี้ มณีแก้วกล้าเกิด กลางตา กิติ ยั่งมียลเห็นนา นาฏน่อง อ้นอวรชื่อทูลรา ยินโยชน์ สันนิ ยินยั้งยังของห้อง ท่อไว้วัักษ์ณเริยม (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 94)	<i>ทวาทศมาสโคลงต้น</i> ในโคลงบทที่ 74 ดังนี้ รอยนุชเป็นเนตรร้อ เป็นองค์ พี่แม่ จับจิ้งมาข่มเข็ญ ขึ้นไล่ รลวงพิไรจง จอดแม่ เดียวแม่ เดือนแปดแปดยามให้ ร่ำโหย (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 130)

2.4 กวีนึกถึงนางถึงแม้จะไม่ได้พบหน้ากัน ก็เสมือนหนึ่งว่าได้มองเห็นดวงหน้าของนาง จะเห็นได้จากเนื้อหา*โคลงนิราศหริภุญชัย* ในบทที่ 91 กวีแสดงความผูกพันต่อนางมาก ในยามที่ห่างไกลกันนั้น เมื่อนึกถึงดวงหน้านางก็เสมือนได้แลเห็นดวงหน้าของนาง คล้ายกับว่าฝันไป ทั้งนี้เป็นเพราะนางน่าจะตั้งใจให้กวีได้เห็นหน้ากัน กลวิธีการสร้างอารมณ์สะท้อนใจเช่นนี้พบใน*ทวาทศมาสโคลงต้น* ดังโคลงบทที่ 48 กวีครวญถึงนางโดยมองไปเบื้องบนท้องฟ้าเห็นดวงเดือนดวงตะวัน แสงรัศมีก็แลเห็นว่าเป็นนาง ความรู้สึกเช่นนี้ชวนให้กวีระลึกถึงความหลังที่เคยสัมผัสกลิ่นแก้มของนาง ส่วนใน*กำสรวลโคลงต้น* แสดงนัยที่คล้ายกัน ดังโคลงบทที่ 87 กวีมองไปยังเบื้องหน้าเห็นห้วงน้ำ ถ้า ท้องทุ่ง ทิวเขา ซอกเขาที่มัวหมอมียยอดสูง กระจายเสียดฟ้า ในท้องที่ตำบลสมมุทที่กวีเดินทางมาถึงนี้ กวีแสดงความฉงนฉาย เพราะดูคล้ายคล้ายดวงหน้าของใครที่เมียงมองอยู่ ซึ่งกวีก็ได้ประจักษ์ว่าแท้ที่จริงเป็นดวงหน้าของนางที่มองกวีอยู่นั่นเอง ดังนี้

การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศหริภุญชัย	การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศเรื่องอื่น
<p>โคลงบทที่ 91 ดังนี้ ระนึก⁴หน้าห้องดู เห็นหัน ยินแต่ต่างฝืน ก็ใช้หน้า รอยดลแต่ใจขวัญ ศรีคั่น มาฤ ศรีแม่มาน้อมหน้า พาวพ้อมระเหหน (ประเสริฐ ฐ นคร. 2547, น. 91)</p>	<p>ทวาทศมาสโคลงต้น ในโคลงบทที่ 48 ดังนี้ คตินัยนาเพ่งห้วย เวหา ถือกศศิสุริยแซ แข่งแย้ม คือองค์อนงคชา เยาวเรศ ภูนา เหมือนเมื่อตฤบรสแก้ม กลิ่นเกล้า (ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์, 2512, น. 105) กำสรวลโคลงต้น ในโคลงบทที่ 87 ดังนี้ มุ่งเห็นอรรพธำทัง ทิวเขา เขาไตรกอภิลจอม แจกฟ้า สมมุทเจ็อนเงามุข เมียงม่าย ดุดุจมุขเจ้าถ้ำ ลังศรี (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 124)</p>

2.5 บทประพันธ์แต่งขึ้นให้นางได้อ่านเล่นเพื่อรับรู้ความในใจของกวี

กลวิธีการแต่งโดยกวีแสดง “สาร” หรือคำประพันธ์ให้นางรับรู้ความรู้สึกของกวี ยามห่างไกลกัน พบในโคลงนิราศหริภุญชัยซึ่งในกำสรวลโคลงต้นได้เปลี่ยนจาก คำประพันธ์ที่ได้ให้นางอ่านเล่นเป็นควรเก็บเอาไว้อย่างมิดชิด ไม่ควรจะเอา ออกมาอ่านเล่น เพราะเป็นความนัยซึ่งล่องรู้เฉพาะกวีกับนางเท่านั้น ในโคลง นิราศนรินทร์ กวีอาจไม่ได้เข้มงวดนักเพราะให้นางเก็บคำประพันธ์เอาไว้ดูต่างหน้า ในยามที่คิดถึงกัน หากนางระลึกถึงกวีเมื่อใดก็นำคำประพันธ์นั้นมาอ่านเล่น เพื่อดูต่างหน้ากวีได้ ดังนี้

⁴ คำว่า “ระนึก” มีความหมายว่า ระลึก

การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศหริภุญชัย	การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจใน โคลงนิราศเรื่องอื่น
โคลงบทที่ 180 ดังนี้ ครวครวนถึงถาบห้อง หริภุญชัย วิร่ำสองอาคาร นิราศร้าง บุษเชศปานแปงพูล ทิพอาช ญาเอ๋ ถวายแด่ขุน้องอ้าง อ่านเหล่านหายจน (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 181)	กำสรวลโคลงต้น ใน โคลงบทที่ 131 ดังนี้ สารนั้นขุขนบไว้ ในหมอน อย่าม่ออย่าควรเอา อ่านเหล่าน ยามนอนนาฏเอนอน เป็นเพื่อน คืนคำฤาได้เว้น ว่างใด (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2553, น. 168)

การนำเสนออารมณ์สะท้อนใจที่ปรากฏในโคลงนิราศหริภุญชัยและโคลงนิราศเรื่องต่าง ๆ ดังที่ยกตัวอย่างเพียงบางส่วนนี้ ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ในการแต่งโคลงนิราศซึ่งกวีโบราณยึดถือสืบต่อกันมา จะโดยความบังเอิญหรือไม่ก็ตาม กลวิธีการแต่งที่กวีมุ่งสร้างอารมณ์สะท้อนเหล่านี้ ปรากฏเด่นชัดในโคลงนิราศหริภุญชัยและโคลงนิราศเรื่องอื่นก็ปรับเปลี่ยนกลวิธีการแต่งให้ต่างออกไปบ้าง แต่พลังวรรณศิลป์จากการสื่อความหมายก็นับว่ามีความคล้ายคลึงกันเทียบเคียงกันได้

โคลงนิราศหริภุญชัย: การทบทวนยุคสมัยในประวัติวรรณคดีไทย

ถึงแม้ว่าโคลงนิราศหริภุญชัยจะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นโคลงนิราศชั้นเก่า แต่การศึกษาเชิงประวัติเรื่องยุคสมัยตามทำเนียบประวัติวรรณคดีไทยยังอยู่ในสถานะค่อนข้างมืดมัว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้นฉบับมีการคัดลอกสืบต่อมาและผิดเพี้ยนต่างกัน นับตั้งแต่ที่เปลื้อง ณ นครเขียนตำราประวัติวรรณคดีไทยก็กล่าวไว้ว่าการสอบสวนโคลงนิราศเรื่องนี้ “ยังไม่ได้ทำกันอย่างจริงจังเลย ต้นฉบับที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติก็ไม่ตรงกันโดยมาก ซ้ำฉบับพิมพ์ก็ยังมีผิดและตกหล่นส่วนที่เป็นฉบับเขียนซึ่งมีอยู่ทางเมืองเชียงใหม่ ก็ยิ่งแตกต่างไปจากหอสมุดแห่งชาติเหล่านี้ทำให้การค้นคว้ายุ่งยากมากขึ้น” (เปลื้อง ณ นคร, 2543, น. 154) อาจเพราะต้นฉบับที่คัดลอกแตกต่างกันนี้เอง และยังเป็นโคลงที่รจนาโดยกวีล้านนา

ก็ยิ่งทำให้คนต่างถิ่นอ่านยากและไม่ซาบซึ้งมากนัก ดังที่เสฐียรโกเศศ (2547, น. คำนำของเสฐียรโกเศศ) แสดงความเห็นไว้ว่า “โคลงนิราศทริภุญชัย เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งหอสมุดแห่งชาติเคยตีพิมพ์นานมาแล้ว ข้าพเจ้าเคยอ่านแต่ไม่เคยอ่านจบเรื่อง เพราะมีคำเก่าซึ่งเป็นภาษาถิ่นภาคพายัพอยู่มาก” กล่าวได้ว่าสถานะของโคลงนิราศเรื่องนี้ค่อนข้างอากัปกิริยาไม่เป็นที่รู้จักและแพร่หลายเท่าโคลงนิราศเรื่องเยี่ยมในสมัยอยุธยา เช่น *ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ *กำสรวลโคลงดั้น*

การศึกษาค้นคว้า *ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ *กำสรวลโคลงดั้น* ด้วยมุมมองเชิงประวัติเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นโคลงนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น และอาจตั้งข้อสันนิษฐานว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังที่ชลดาเรื่องรักษัลลิต (2544, น. 130) สันนิษฐานช่วงเวลาการแต่ง *ทวาทศมาสโคลงดั้น* ว่า พ.ศ. 2007–2031 ตรงใจ หุตางกูร (2560, น. 8) กล่าวไว้ใน “บทบรรณานุกรม: “อ่านใจ” อุปาทวาทศมาส” ว่าน่าจะแต่ง พ.ศ. 2006–2031 ส่วน *กำสรวลโคลงดั้น* น่าจะแต่งปลายรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พ.ศ. 2026 (ชลดาเรื่องรักษัลลิต, 2544, น. 557) ในส่วนอิทธิพลระหว่าง *ทวาทศมาสโคลงดั้น* กับ *กำสรวลโคลงดั้น* ก็เห็นได้ชัดเจนจากหลักฐานจารีตการแต่งซึ่งมีสำนวนภาษาและความคิดที่เหมือนกัน จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่ากวีผู้รจน *ทวาทศมาสโคลงดั้น* และ *กำสรวลโคลงดั้น* ต่างลอกเลียนสำนวนภาษาและความคิดซึ่งกันและกัน (ศักดิ์ศรีแย้มนั้ดดา, 2552, น. 165)

ปัญหาเรื่องยุคสมัยของ *โคลงนิราศทริภุญชัย* ก็คือช่วงเวลาตัดแปลงโคลงเรื่องนี้เป็นสำนวนภาคกลางคือช่วงเวลาใด ตามที่กล่าวแล้วในภูมิหลังของโคลงนิราศเรื่องนี้มีข้อสันนิษฐานว่ากวีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์น่าจะเป็นผู้คัดลอกและดัดแปลงมาจากสำนวนต้นฉบับทางเหนือ แต่ก็ยังเป็นข้อสันนิษฐานที่ไม่กระจ่างชัด ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นเพราะการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องยุคทองวรรณคดีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหाराช และความเชื่อที่ว่าวรรณคดีที่แต่งเป็นโคลงเจริญรุ่งเรืองในช่วงเวลานี้ จึงเชื่อว่าโคลงลาวก็ดัดแปลงมาเป็นโคลงภาคกลางด้วยเช่นกัน สำหรับช่วงเวลาการแต่ง *โคลงนิราศทริภุญชัย* คือปี พ.ศ. 2060 ตรงกับแผ่นดินกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองซึ่งครองราชย์เป็นเวลา

38 ปี ตั้งแต่พ.ศ. 2034–2072 *โคลงนิราศหริภุญชัย* ก็น่าจะดัดแปลงในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองซึ่งถือเป็นยุครุ่งเรืองของการแต่งวรรณคดีไทยยุคหนึ่ง ดังเป็นที่ยอมรับว่า *ลิลิตพระลอ* ซึ่งผ่านการกลากลอนอย่างประณีตจนยอมรับกันในหมู่นักปราชญ์ว่าเป็นวรรณคดีชั้นเลิศนั้น กวีก็รจนาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองนี้เอง (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2544, น. 169)

ในเบื้องต้นที่ผู้วิจัยศึกษาภาษาวรรณศิลป์ระหว่าง *โคลงนิราศหริภุญชัย* กับ *โคลงนิราศ* เรื่องอื่นๆ โดยเฉพาะ *ทวาทศมาสโคลงตัน* และ *กำสรวลโคลงตัน* ซึ่งมีความสัมพันธ์กันนั้น ชวนให้คิดได้หลายทาง กล่าวคือ ทางแรกสำนวนโวหารและการนำเสนออารมณ์สะท้อนใจที่คล้ายกันใน *โคลงนิราศ* เหล่านี้อาจเป็นขนบนิยมหรือความคล้ายกันโดยบังเอิญในการแต่งที่ไม่จำกัดถิ่นที่ใช่หรือไม่ กล่าวคือ กวีล้านนาผู้รจนา *โคลงนิราศหริภุญชัย* สร้างสรรค์ภาษาวรรณศิลป์ด้วยอารมณ์ความคิดของตนโดยไม่ได้เลือกรับภาษาวรรณศิลป์มาจาก *โคลงนิราศ* จากส่วนกลางหรือมิฉะนั้นอีกทางหนึ่งชวนให้คิดว่ากวีผู้รจนา *โคลงนิราศหริภุญชัย* น่าจะรับรู้หรือซาบซึ้งสุนทรียรสของ *โคลงนิราศสมัยอยุธยา* ดังเป็นที่ประจักษ์ว่าภาษาวรรณศิลป์ใน *ทวาทศมาสโคลงตัน* และ *กำสรวลโคลงตัน* พัฒนาสุนทรียรสถึงขีดสุดจนเป็นยอดของ *โคลงนิราศ* และมีคุณค่าในฐานะเป็นโคลง “ตำรา” เหมาะสมที่นักปราชญ์ได้เรียนรู้ การที่กวีมีสถานะเป็นนักปราชญ์คืออ่านมาก เรียนรู้มาก และสามารถเล่นกับภาษา สร้างกลวิธีทางวรรณศิลป์ตามความสามารถของตนจนเป็นที่ยกย่องได้นั้น เท่ากับว่าตัวบทวรรณคดีบรรลุความรู้อันหลากหลายในกระบวนการสร้างเสพวรรณศิลป์ซึ่งอาจข้ามพรมแดนกันได้ระหว่างราชสำนักส่วนกลางกับราชสำนักท้องถิ่น ที่กวีต่างเพียรพยายามสร้างสรรค์ผลงานประดับแผ่นดินคู่ๆ เดียวกัน

บทสรุป

การศึกษาความสัมพันธ์ทางวรรณศิลป์ระหว่าง*โคลงนิราศหริภุญชัย*กับ*โคลงนิราศล้านนา*คือ*โคลงมังทรารบเชียงใหม่*และ*โคลงนิราศดอยเก็ง* โคลงนิราศภาคกลางคือ*ทวาทศมาสโคลงดั้น*และ*กำสรวลโคลงดั้น* ทำให้เห็นสถานะที่สำคัญของ*โคลงนิราศหริภุญชัย*ได้ว่าเป็นโคลงนิราศชั้นทำเนียบชั้นครูอีกเรื่องหนึ่ง พิสูจน์ได้จากการเลือกสรรสำนวนโวหารอันคมคาย ทั้งสำนวนโวหารเรียกนางอันเป็นที่รักอย่างน่ายกย่อง น่าทะนุถนอม โวหารสื่อความหมายถึงการพลัดพราก และสื่อถึงความทุกข์อันเกิดจากรังรักที่ลึกซึ้งกินใจ สำนวนโวหารที่ซาบซึ้งตรึงใจเหล่านี้เป็นลักษณะร่วมที่พบเหมือนกันทั้งใน*โคลงนิราศล้านนา*และ*โคลงนิราศภาคกลาง* โดยเฉพาะ*โคลงนิราศล้านนา*ปรากฏชัดเจนว่านำสำนวนโวหารอันหลากหลายมาจาก*โคลงนิราศหริภุญชัย* ความดีเด่นของ*โคลงนิราศหริภุญชัย*ยังสะท้อนได้จากการนำเสนออารมณ์สะเทือนใจที่กวีเน้นย้ำความรักที่มีต่อนางอย่างมาคล้น ทั้งอารมณ์ห่วงหาโคกาคูร เทิดทูนและให้เกียรตินางอันเป็นที่รักอย่างจับใจ การเน้นย้ำอารมณ์สะเทือนใจเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันกับ*โคลงนิราศชั้นเอก*ในสมัยอยุธยาตอนต้นคือ*ทวาทศมาสโคลงดั้น*และ*กำสรวลโคลงดั้น*อย่างชัดเจนด้วย

*โคลงนิราศหริภุญชัย*เป็นโคลงนิราศชั้นเยี่ยมในล้านนา กวีอยุธยาตอนต้นซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองได้คัดลอกตัวบทมุ่งรักษาสำนวนโวหารให้คงอยู่ ถึงแม้กวีผู้ดัดแปลงจะแถลงถึงความยากว่า “เปลี่ยนแปลงร่างรื้อยาก โคลงลาว นี้แฮ” อีกทั้งต้นฉบับมีการคัดลอกต่อกันมาจนผิดเพี้ยน แต่ที่เหมือนกันก็คือข้อความส่วนรวมของโคลงบทหนึ่ง ๆ (เปลื้อง ณ นคร, 2543, น. 154) นั่นหมายความว่าสุนทรียภาพของโคลงยังสื่อความหมายได้อยู่และมองเห็นความงามที่สะท้อนออกมาได้ ดังนั้นนับตั้งแต่ที่*โคลงนิราศหริภุญชัย*ประกาศคุณค่าทางวรรณศิลป์ในราชสำนักอยุธยา ความไพเราะงดงามของตัวบทวรรณคดีเรื่องนี้ก็ยังคงได้รับการกล่าวขานจวบจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2531). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อยู่เคียง แซ่ไคว้. (2559). *วรรณกรรมล้านนาคัดสรร: วรรณกรรมพรรณนาอารมณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. (2512). *ทวาทศมาสโคลงดั้น*. พระนคร: โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2544). *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรงใจ หุตางกูร. (บรรณาธิการ). (2560). *อุปาทวาทศมาสโคลงดั้น: วรรณกรรมเพชรน้ำเอกแห่งกรุงพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (บรรณาธิการ). (2541) *สารนิพนธ์ประเสริฐ ณ นคร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2547). *โคลงนิราศทริภุญชัย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- เปลื้อง ณ นคร. (2543). *ประวัติวรรณคดีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- เปลื้อง ณ นคร. (2545). *จินตวรรณคดีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว. (2543). *อุสสาบารสโคลงดั้นล้านนา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รวีวงศ์ ศรีทองรุ่ง. (2528). *วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศภาคเหนือ*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคเหนือ*. *โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รีนฤทัย สัจจพันธ์. (2516). *นิราศคำโคลง: การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ลมุล จันทน์หอม. (2532). *โคลงนิราศทริภุญชัย: การวินิจฉัยต้นฉบับ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2553). *กำสรวลสมุทร สูดยอดกำสรวลศิลป์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศิลปากร, กรม. (2530). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.

- ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา. (2552). *ศักดิ์ศรีนิพนธ์*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี วีระวงศ์. (2553). “ทวาทศมาส”. ใน *นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี* (พิมพ์ครั้งที่ 4). (178–181). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- เสฐียรโกเศศ. (2547). คำนำของเสฐียรโกเศศ. ใน ประเสริฐ ณ นคร. *โคลงนิราศหริภุญชัย* (คำนำของเสฐียรโกเศศ). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.